

Grundtvig partnerský program ve vzdělávání

Dobrá praxe pro zlepšení jazykové výuky dospělých zrakově postižených

Projekt

„Pedagogika a jazyková výuka pro dospělé nevidomé a slabozraké v Evropě“

Obsah

Úvod

Jazykové znalosti a dovednosti patří k vzdělanostnímu základu, který každý občan dnešní Evropy potřebuje rozvíjet a prohlubovat v průběhu svého života. Zprv proto, že porozumění a schopnost komunikace v cizích jazycích představuje příležitost k setkávání s lidmi, přístup k bohatství jiných kultur, a v neposlední řadě i zdroj osobního uspokojení a naplnění. Zadruhé proto, že ovládnutí několika jazyků přináší lepší možnost získat zaměstnání ve společnosti s vysokou mírou ekonomické interakce a usnadňuje mobilitu mezi zeměmi EU.

Zlepšování přístupu k jazykovému vzdělávání pro zrakově postižené (ZP) osoby, tj. nevidomé a slabozraké, je společným cílem Evropské unie nevidomých (EBU), Celokyperské organizace nevidomých (POB, Kypr), Sjednocené organizace nevidomých a slabozrakých v ČR (SONS) a Únie nevidiacich a slabozrakých (UNSS, SR). Všechny uvedené organizace se shodují v tom, že vzdělávací struktury v jejich zemích nejsou přizpůsobeny specifickým potřebám dospělých ZP, kteří se chtějí učit cizí jazyky. Stávající nedostatky ve speciálním přístupu (interaktivní metody, vizuální modely, piktogramy, nedostatek materiálů v Braillově písmu aj.) ve skutečnosti odrazují dospělé ZP od výběru kurzů rozvíjejících klíčové jazykové kompetence. Možnosti dále limituje nedostatečná příprava pedagogů v této oblasti.

Proto se EBU, POB, SONS a UNSS spojily v rámci Grundtvig partnerského programu ve vzdělávání „Pedagogika a jazyková výuka pro dospělé nevidomé a slabozraké v Evropě“. V letech 2008 až 2010 tento projekt umožnil partnerským organizacím spolupráci v klíčové problematice sociální a pracovní integrace dospělých ZP osob zlepšováním jejich přístupu k jazykové výuce. Zvláštní pozornost přitom věnovaly zvyšování kompetencí učitelů jazyků v běžném vzdělávání. Grundtvig partnerský program ve vzdělávání dále funguje jako základní prostor pro spolupráci na aktivitách menšího rozsahu spojujících organizace zabývající se vzděláváním dospělých v širším smyslu. Mezinárodní setkání mezi organizacemi zapojenými v projektu, výměny pracovníků a dospělých studentů, zkušeností a příkladů dobré praxe, přímé práce se studenty, projektový výzkum aj., pomáhají rozšiřovat povědomí o dobré praxi a zajišťují širší dopad dosažených výsledků.

V průběhu realizace projektu partnerské organizace řešily několik otázek při mezinárodních setkáních a v místních pracovních skupinách: situace dospělých ZP v jejich zemích, odborná příprava učitelů jazyků, stávající přístupy k výuce a pomůcky a technologie pro jazykovou výuku, stejně jako rozsah, v němž jsou přizpůsobeny specifickým potřebám dospělých ZP studentů, kteří chtějí rozvíjet své znalosti cizích jazyků.

Tento dokument prezentuje výsledky práce partnerských organizací během projektu, a navrhuje cesty k možným zlepšením situace.

I. Přehled potřeb dospělých ZP studentů

K získání tohoto přehledu je třeba prozkoumat:

- počet dospělých ZP, kteří se chtějí naučit cizí jazyk či oživit své znalosti
- motivace dospělých ZP, kteří chtějí absolvovat jazykové kurzy
- vzdělání a kvalifikace dospělých ZP, kteří se chtějí naučit cizí jazyk či oživit své znalosti
- hlavní překážky, s nimiž se setkávají dospělí ZP při výuce jazyků

Podíl dospělých ZP, kteří se chtějí učit cizí jazyky

V žádné ze zemí zahrnutých do průzkumu (Kypr, Francie, ČR, Slovensko) nejsou k dispozici přesné oficiální statistiky týkající se podílu dospělých ZP při výuce cizích jazyků. Kvantitativní údaje jsou většinou poskytovány jednotlivými organizacemi zaměřujícími se na zrakové postižení, což znamená, že tyto údaje jsou nutně neúplné.

Např. ve Francii na GIAA úrovni (Groupement des Intellectuels Aveugles ou Amblyopes - Skupina nevidomých a slabozrakých duševních pracovníků¹) se každoročně v průměru 15 osob všech věkových skupin zajímá o to, zda existuje metoda jazykové výuky v Braillově písmu a zda je uzpůsobená jejich potřebám.

Na Kypru v roce 2009 bylo okolo dospělých ZP, kteří se chtěli učit cizímu jazyku. Když Celokyperská organizace nevidomých nabídla jazykové kurzy pro dospělé ve třech kyperských městech, jednotlivé kurzy navštěvovalo 42 osob. Dalších 9 Kypřanů vyjádřilo zájem o výuku italštiny, v reakci na nabídku ze strany sdružení.

Na Slovensku se jen velmi malá část nevidomých a slabozrakých učí cizí jazyky v rámci běžného vzdělávání. Většina z nich dává přednost domácímu studiu s využitím lépe přístupných zdrojů jako je internet nebo speciálně upravené elektronické knihy. Nejsou však k dispozici žádné přesné kvantitativní údaje.

V případě české Sjednocené organizace nevidomých a slabozrakých (SONS) informace získané od jejích členů metodou dotazníkového šetření týkajícího se výuky jazyků ukázaly, že počet studentů je vyšší než se očekávalo. Dospělí ZP obvykle studují ve speciálních kurzech nevidomé a slabozraké nebo soukromě – individuálně či v malých skupinách. Jen výjimečně navštěvují jazykové školy, zvláště když je při studiu nutné používat knihy v Braillově písmu.

Výše popsáný nedostatek statistických údajů může být vysvětlen horší dostupností výukových materiálů a možností výuky, které odrážejí dospělé ZP od hledání přizpůsobených metod výuky. Když se setkají s obtížemi, dospělí nevidomí a slabozrací se zájmem o jazykovou výuku dávají přednost samostudiu s pomocí přátel a s využitím dokumentů přístupných na elektronických nosičích (USB jednotky, CD, počítače), a také večerním kurzům. V případě jiných abecedních systémů než je latinka je podíl dospělých ZP se zájmem o výuku jazyků, kteří mají obtíže s nalezením vhodných kurzů, ještě hůře sledovatelný.

Hlavní motivace dospělých ZP, kteří se chtějí učit cizí jazyky

Význam schopnosti komunikovat v cizích jazycích se v dnešní společnosti stále zvyšuje. Mladí lidé studují cizí jazyky v rámci běžného vzdělávání, dospělí se snaží doplnit si mezery ve své jazykové gramotnosti různými způsoby. Vede je přitom dvojí motivace: profesní a osobní.

Profesní motivace:

- Získání zaměstnání: člověk, který vystudoval univerzitu a hledá zaměstnání, má potřebu pokračovat ve studiu;
- S vyšší kvalifikací se zlepšuje možnost volby zaměstnání;
- Lepší vyhlídky na kariérní postup: zaměstnavatel vyžaduje od zaměstnanců zlepšení jazykových kompetencí (obvykle formou firemních kurzů nebo jiných forem vzdělávání). Znalost jazyků

1 <http://www.giaa.org/>

- obecně představuje jednu ze základních podmínek pro získání pracovního místa;
- Mezinárodní pracovní mobilita: cestování z profesních důvodů je jednodušší a efektivnější;
- Mezinárodní komunikace: plynulejší komunikace s kolegy, klienty a dodavateli ze zahraničí, ať již telefonicky nebo psanou formou;
- Absolvování seminářů v zahraničí jako součást požadavků zaměstnavatele.
- Služba zákazníkům: počet profesí tradičně přístupných ZP osobám (pracovníci call center, dispečeri, maséři, fyzioterapeuti, pracovníci v cestovním ruchu) se rozšiřuje a zaměstnanci stále více potřebují znalosti cizích jazyků, mají-li efektivně vycházet vstříc svým zákazníkům. Studium jazyků je cestou k získání těchto typů zaměstnání.

Osobní motivace

- Objevování nebo hlubší poznávání kultury jiných zemí;
- Chůť zlepšovat jazykové schopnosti a procvičovat paměť bez konkrétního cíle;
- Výuka jako součást rekreace:
 - jako koníček a zábava
 - setkávání se s ostatními studujícími
 - kontakty a setkávání se s cizinci
 - přístup k zahraničním médiím
 - radost z toho, jak cizí jazyk zní;
- Zlepšení možností mezinárodní mobility: lepší komunikační schopnosti při cestování dodávají pocit větší nezávislosti;
- Možnost účastnit se různých mezinárodních setkání, táborů aj.;
- Větší výběr rozhlasových stanic, knih, webových stránek, obecně informačních zdrojů, možnost navazovat a udržovat kontakty s novými přáteli;
- Být schopen pomáhat dětem s domácími úkoly. Dnešní žáci a studenti mají více povinné jazykové výuky než v minulosti.

Je možné učinit závěr, že ve čtveřici partnerských zemí nejsou podstatnější odlišnosti mezi důvody, které vedou ke studiu cizích jazyků ZP osoby a ostatní populaci. Zrakově postižení, jako převážná většina ostatních lidí, se učí jazykům v rámci povinného vzdělávacího systému, a chtějí či potřebují zlepšit si své znalosti nebo se naučit dalšímu jazyku.

Rozdíly jsou nejpatrnější v metodách výuky, což je dáno podstatně menší škálou možností, jak mohou dosahovat svých cílů ve výuce cizích jazyků.

Vzdělání a kvalifikace dospělých ZP, kteří se chtějí učit cizí jazyky

Ve Francii obecně dospělí ZP, kteří se chtějí učit cizí jazyky, nejsou úplní začátečníci. Pokud jsou začátečníky v daném jazyce, ovládají již několik dalších jazyků. Zatímco většina ZP studentů dosahuje 11. až 13. roku vzdělávání (podle anglického systému), někteří pregraduální a postgraduální studenti představují výjimku.

Na Kypru se úroveň dosaženého vzdělání dospělých ZP různí:

- někteří ze ZP studujících cizí jazyky mají jsou absolventy VŠ, jiní mají vzdělání středoškolské.
- Absolventi univerzity si obvykle přejí osvěžit své znalosti jazyka nebo se naučit jinému cizímu jazyku.
- Absolventi středních škol zpravidla mají pouze základní znalosti jazyka a potřebují jejich prohloubení.

Na Slovensku a v ČR se žáci a studenti základních a středních škol učí jeden cizí jazyk jako součást povinné výuky a součástí závěrečné zkoušky na SŠ je povinná zkouška z cizího jazyka. Většina studentů si vybírá angličtinu.

V ČR dospělí ZP většinou nemají absolvovanou zkoušku z cizího jazyka, s výjimkou těch, kteří vystudovali střední školu před rokem 1989 a museli povinně skládat závěrečnou zkoušku z ruštiny. Většina ZP studentů cizích jazyků má ukončené SŠ vzdělání; jazykové kurzy jsou však zajímavé i pro absolventy VŠ a pro lidi se základním vzděláním.

Na Slovensku je úroveň dosaženého vzdělání u ZP studentů cizích jazyků různá a zahrnuje studium pro účely zaměstnání, středoškolské studium, ale mezi studujícími najdeme i absolventy VŠ.

Z údajů poskytnutých partnerskými organizacemi, Evropskou unií nevidomých, Celokyperskou organizací nevidomých, Sjednocenou organizací nevidomých a slabozrakých v ČR a slovenskou Úniou nevidiacich a slabozrakých můžeme učinit závěr, že dospělí ZP, kteří se chtějí učit cizí jazyky, nejsou ve svém rozhodování ovlivňováni dosaženou úrovní vzdělání, ale spíše dostupností výukových materiálů a jazykových kurzů.

Jak však dokládá následující oddíl, tyto materiály a kurzy nejsou stejně přístupné v jednotlivých výukových institucích.

Hlavní překážky dospělých ZP při studiu cizích jazyků

Některé z bariér, s nimiž se potýkají dospělí ZP studenti, jsou přímo spojeny s metodami výuky používanými v jednotlivých partnerských zemích.

- Přístup učitele: nedostatek kvalifikovaných učitelů, malé povědomí o speciálních vzdělávacích potřebách; metody výuky nerespektující zrakový handicap; audiovizuální pomůcky; nedostatek digitalizovaných textů,
- Organizace výuky: složení skupin, rozložení hodin aj.

Přístup učitele:

Problematika přístupu učitele k výuce zahrnuje schopnosti učitelů jazyků, stejně jako metody a pomůcky, které při výuce používají.

Nedostatečné povědomí o tom, co je to zrakové postižení a jaké jsou jeho důsledky

Většina učitelů, včetně učitelů jazyků, není obeznámena s významem zrakového postižení a jeho důsledky pro studenty. Pojem „zrakové postižení“ ve skutečnosti zahrnuje různorodou skupinu lidí s nevyléčitelným postižením zraku. Definice slepoty a slabozrakosti, stejně jako kritéria a mechanismy zařazení mezi zrakově postižené, se v jednotlivých státech Evropy různí.

Oftalmologové v řadě evropských zemí se shodují v základním přístupu ke kritériím pro zařazení do těchto kategorií:

- Člověk je považován za nevidomého, přečte-li pouze vrchní řadu písmen na optotypu ze vzdálenosti tří metrů a méně.
- Člověk je považován za slabozrakého, přečte-li pouze vrchní řadu písmen na optotypu ze vzdálenosti šesti metrů a méně. MB

Toto nedostatečné povědomí o tom, co zrakové povědomí obnáší, co zrakové postižení mohou a nemohou dělat, a někdy i jak se chovat v kontaktu s nimi (např. zda při pozdravu podávat ruku, používat obraty typu „Jak to vidíš?“) omezuje možnosti učitelů přizpůsobit svou výuku potřebám zrakově postižených.

Nedostatek vhodných výukových materiálů

Výuka je většinou založena na vizuální stránce a jednotlivé kurzy pracují se zrakovým vnímáním a audiovizuálními pomůckami. Většina učebnic je pro ZP studenty nepoužitelná, protože obsahují

množství obrázků a grafických znázornění (zvláštní přílohy k ilustraci gramatických jevů aj.). To ztěžuje ZP studentům přístup ke znalostem v takových materiálech obsaženým. Ti pak musejí vynaložit mimořádné úsilí pro získání informací, které během výuky jazyků nemohou získat vinou nadměrně vizuálně prezentovaných materiálů.

Nedostatek vhodných kompenzačních pomůcek a technologií

Informační a komunikační technologie (ICT) umožňují kompenzovat zrakové postižení (např. screen readers, čtečky, hlasové syntezátory, skenery aj.). Tyto technologie jsou však v jazykových kurzech na univerzitách a ve výukových centrech obtížně dostupné. To ZP studentům brání v přístupu k výukovým materiálům.

Organizace výuky:

Složení tříd

Potíže se složením tříd mohou spočívat např. v tom, že někteří dospělí studenti mají zbytky zraku a dávají přednost čtení zvětšeného tisku. Při některých zrakových vadách postižení potřebují silnější osvětlení, při jiných naopak slabší. Z těch, kteří čtou v Braillově písmu, jsou někteří rychlejší, jiní pomalejší.

Rozvrh hodin

Jazykové kurzy pro dospělé probíhají často ve večerních hodinách. To může způsobovat obtíže dokonce i lidem bez postižení, a pro ZP studenty mohou nastat komplikace ještě mnohem závažnější vzhledem k jejich obtížím při samostatném pohybu a prostorové orientaci (v prostředcích hromadné dopravy či při dopravě individuální).

Při navštěvování běžných jazykových kurzů se pro dospělé ZP mohou vyskytnout i jiné překážky. Ty se netýkají přímo výuky, ale spíše obecných obtíží, s nimiž se zrakově postižení vyrovnávají v oblasti infrastruktury, samostatného pohybu a prostorové orientace. Např.:

- Výuková centra se většinou nacházejí ve velkých městech. Jen málo z nich je umístěno na předměstích, a v mnoha případech nemají přístup k nezbytnému vybavení a potřebnou míru znalostí k přizpůsobení výukových materiálů potřebám ZP studentů.
- Ti ZP, kteří žijí ve městech, jsou obvykle závislí na asistenci, aby se mohli dostat do místa výuky, a asistenční služba není vždy k dispozici. Obtíže se ještě zvýrazňují, žije-li dotyčná osoba na odlehklém místě.
- Na Kypru není veřejná doprava (autobusy) dostatečně rozvinutá a nepokrývá celý ostrov. Ceny za taxislužbu jsou vysoké a to způsobuje obtíže studentům, kteří jsou nuceni je pravidelně využívat k dopravě na univerzitu nebo do výukového centra.

Všechny tyto faktory přispívají k tomu, že dospělí studenti dávají přednost soukromým hodinám.

II. Odborná příprava učitelů jazyků na Kypru, v České republice, Francii a Slovensku: společná diagnóza

Jak bylo zdůrazněno v předchozím oddíle, dospělí ZP mají specifické potřeby, na něž v současnosti univerzity, výuková centra a jiná školící zařízení na Kypru, ve Francii, ČR a Slovensku nejsou vybavena.

K dalšímu rozšíření znalosti o situaci v jednotlivých zemích bylo vypracováno souhrnné hodnocení týkající se těchto skutečností:

- stupeň vzdělání vyžadovaný pro učitele jazyků ve Francii, na Kypru, v ČR a SR,

- kurzy pro učitele jazyků poskytované aktuálně v těchto zemích,
- obsah a organizace těchto výcvikových kurzů.

Existující výcvikové programy pro učitele jazyků pro dospělé v jednotlivých partnerských zemích

V každé ze čtyř zkoumaných zemí potřebují budoucí učitelé k tomu, aby mohli učit dospělé, přinejmenším magisterský stupeň vzdělání v moderních jazycích.

Ve Francii učitelé jazyků, kteří chtějí učit dospělé ve státních vzdělávacích zařízeních, musejí získat Certifikát pro vzdělávání a rozvoj dospělých, který poskytuje centrální Francouzská organizace pro profesní výcvik a vzdělávání (AFPA). Tento kurz je společný pro všechny učitele, bez ohledu na vyučovaný předmět, jsou ovšem k dispozici speciální pomůcky pro výuku jazyků. Roční kurz zahrnuje teorii a praxi vzdělávání dospělých, je hodnocen a odborně veden.

Učitelé jazyků v SR získávají znalosti potřebné k výuce jazyků na několika vysokých školách jako je např. Univerzita Komenského (fakulty Pedagogická a Filozofická).

Na Kypru neexistuje specifický program přípravy učitelů jazyků pro dospělé. Studující učitelství jazyků nicméně mohou navštěvovat nepovinné kurzy výuky dospělých na univerzitě.

V ČR poskytují jak Karlova univerzita v Praze, tak Masarykova univerzita v Brně speciální výcvikové programy pro učitele jazyků pro dospělé, a to na Filozofické i Pedagogické fakultě obou univerzit.

Stupeň vzdělání vyžadovaný pro učitele jazyků dospělých k jednotlivých partnerských zemích

Ve Francii musejí učitelé jazyků před získáním výše zmíněného Certifikátu pro vzdělávání a rozvoj dospělých získat magisterský diplom v cizím jazyce, literatuře a kultuře. Při studiu jsou povzbuzováni k tomu, aby pracovali jako asistenti při výuce jazyků na středních školách nebo na univerzitách v těch zemích, kde se mluví jazykem, který studují.

V SR musejí budoucí učitelé jazyků absolvovat tzv. „Státní zkoušku“.

Na Kypru je možné získat magisterský diplom pro výuku jazyků buď na domovské univerzitě, nebo na jakékoli univerzitě v Řecku či jinde v zahraničí, za předpokladu že je uznávána Kyperskou republikou. Učitelé jazyků, kteří chtějí pracovat ve veřejných školách, pak musejí absolvovat roční vzdělávací program. Tento program obsahuje množství jednotlivých kurzů, např. psychologie výchovy a speciální pedagogiky.

V ČR je pro jazykovou výuku dospělých vyžadováno SŠ vzdělání a magisterský titul v akreditovaném studijním programu v oboru pedagogických věd nebo v oboru společenských věd zaměřením na jazyky nebo ve středoškolském programu celoživotního vzdělávání.² Kromě toho se vyžaduje minimálně jazyková zkouška C1 dle Evropského referenčního rámce.

Referenční rámec těchto výukových programů

Francouzský magisterský diplom v cizím jazyce, literatuře a kultuře zahrnuje následující předměty: lingvistika³, literatura, historie, morfologie, fonetika, překladatelství, informatika, používání ICT a didaktika cizích jazyků. Studenti si také mohou vybrat volitelný kurz vyučování francouzštiny jako

² Podle zákona č. 563/2004, Sb., o pedagogických pracovnících, §12.

³ Teorie jazyka.

cizího jazyka.

Předměty slovenské Státní zkoušky jsou: lingvistika, morfologie a syntax, fonetika a fonologie, sémantika a pragmatika, literatura a didaktika⁴. Studenti jsou navíc povinni absolvovat odbornou praxi spočívající v následu na hodinách (jejich počet si stanoví každá univerzita sama) a v návaznosti na to v praktické výuce v reálných podmínkách třídy. To se vždy děje ve spolupráci se zkušeným učitelem jazyka, který studentovi poskytuje potřebnou zpětnou vazbu.

Kyperský magisterský titul ve výuce jazyků obsahuje následující předměty: lingvistika, psycholingvistika, sociolingvistika, morfologie a syntax, fonetika a fonologie⁵, sémantika a pragmatika, literatura, obecná psychologie a psychologie výchovy, nácvik rozličných technik a metod výuky jazyků, vytváření učebního plánu. Budoucí učitelé jazyků vyučují ve třídách určitý čas pod vedením a supervizí odborníků, kteří jim poskytují zpětnou vazbu.

V ČR program výuky magisterského studia musí zahrnovat⁶ určitý obor (např. anglistiku) a pedagogické a psychologické vzdělání. Jako nepovinné složky zahrnuje také andragogiku⁷, didaktiku a znalosti ze speciální pedagogiky (tj. pro studenty se speciálními vzdělávacími potřebami).

III. Znalosti potřebné pro výuku jazyků dospělých ZP

V žádné z partnerských zemí podle dostupných informací neexistují speciální programy a instituce pro výuku dospělých ZP. Učit dospělé ZP cizí jazyky nicméně vyžaduje uplatnění specifických znalostí a dovedností, jak se dokazuje v oddíle I. (Přehled potřeb dospělých ZP studentů). Je proto nezbytné stanovit rozsah specifických znalostí, které učitelé jazyků musejí získat, aby mohli efektivně vést dospělé ZP studenty na cestě nabývání a doplňování znalostí cizích jazyků. Pojem „znalosti a dovednosti“ zahrnuje tři oblasti:

- povědomí o tom, co obnáší zrakové postižení
- specifický přístup k výuce
- užívání speciálních pomůcek a technologií

Povědomí o tom, co obnáší zrakové postižení

- znalost specifických potřeb ZP osob (včetně jejich práv a speciálních služeb),
- psychologie ZP studentů, se zaměřením na charakter a závažnost zrakového postižení,
- porozumění různým potřebám podle charakteru postižení (slepoty/slabozrakosti, různý stupeň zrakového postižení),
- Mnoho dospělých ZP studentů ztratilo zrak až v pozdějších fázích života. V takovém případě s sebou ztráta zraku nese traumatické zkušenosti, které učitel musí brát v úvahu při uplatnění výukových metod.

Specifický přístup k výuce

- užití alternativních čtecích zařízení
- častější využívání dostupných audiovizuálních metod společně s klasickým orálním přístupem
- poskytování dostatečného množství vstupních informací, materiálů a zpětné vazby
- rozvoj paradigmatického myšlení

4 Teorie výuky jazyků.

5 Nauka o zvukovém systému daného jazyka.

6 Podle zákona č. 561/2004, Sb., školský zákon, §4.

7 Metody a techniky vyučování dospělých.

- schopnost poskytnout ZP osobě průvodcovské služby
- interakce učitel-student v individuální výuce a v malých skupinách
- eliminace takových metod výuky, které dospělý ZP student může vnímat jako „dětské“.

Speciální pomůcky a technologie

- multimédia: CD, MP3, hybridní knihy
- kompenzační pomůcky jako jsou: učebnice v Braillově písmu, reliéfní hmatové písmo a znaky
- digitalizované učebnice

Učitel by měl být schopen:

- přizpůsobit psané materiály a uspořádání učebny různým zrakovým možnostem studentů
- poskytovat informace a materiály pro výuku ve formátech přístupných ZP studentům (zvětšený tisk, Braillovo písmo, reliéfní znázornění, audio, modely, elektronické dokumenty aj.)

Jak je možné přispět k tomu, aby evropská komunita učitelů jazyků byla obeznámena s těmito potřebnými znalostmi? V následujícím oddíle jsou navrženy některé inovační přístupy.

IV. Návrhy pro zkvalitnění pedagogického přístupu při výuce dospělých ZP

Uvedení do mezinárodního práva na informace

Na úvod je třeba připomenout, že každému člověku musí být zajištěn rovný přístup k výuce, ať již v jakémkoli prostředí, a že všichni zrakově postižení studenti mají právo na výukové materiály přizpůsobené jejich specifickým potřebám. Přístup k informacím je velmi důležitým faktorem pro to, aby nevidomí a slabozrací nebyli vyloučeni z významných oblastí společenského a ekonomického života.

Právo na informace je mezinárodně uznáváno:

- Čl. 19 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech zaručuje:
 „Každý má právo na svobodu projevu; toto právo zahrnuje svobodu vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky všeho druhu, bez ohledu na hranice, ať ústně, písemně nebo tiskem, prostřednictvím umění nebo jakýmkoli jinými prostředky podle vlastní volby.“

- Čl. 24 – *Vzdělávání* – Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením OSN stanovuje:
 „Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, zajistí, aby osoby se zdravotním postižením měly možnost přístupu k obecnému terciárnímu vzdělávání, odborné přípravě na výkon povolání, vzdělávání dospělých a celoživotnímu vzdělávání bez diskriminace a na rovnoprávném základě s ostatními.“

Aplikováno v praxi právo na informace znamená, že:

- Veškeré informace určené veřejnosti by měly být zpřístupněny v alternativním formátu pro nevidomé a slabozraké (Braillovo písmo, zvětšený tisk, mluvené slovo v přístupném elektronickém formátu na USB jednotce či jiném médiu), bez časové prodlevy a dodatečných nákladů. Všechny ostatní dokumenty by měly být k dispozici na požádání v alternativním formátu.
- Informace obsažené v internetových zdrojích by měly být plně zpřístupněné nevidomým a slabozrakým.
- Dostupnost alternativních formátů by měla být efektivně vysvětlována a propagována.
- Rozpočty na informační kampaně by měly vždy zahrnovat náklady na alternativní formáty.
- Představitelé nevidomých a slabozrakých by měli vždy být přítomni rozhodování o tvorbě informačních materiálů, zejména při informačních kampaních.

Nezbytné předpoklady pro úspěšnou účast ZP studentů na jazykových kurzech

Pro to, aby se dospělí ZP studenti mohli úspěšně účastnit jazykových kurzů, je zapotřebí několik nezbytných předpokladů. Dříve než se přihlásí do jazykového kurzu, musí osoba se zdravotním postižením být informována o tom, které znalosti a dovednosti jsou potřebné pro práci s výukovými materiály, pro aktivní účast i samotnou přítomnost ve výukové skupině, a pro komunikaci s učiteli a spolužáky. Rozvíjení těchto znalostí a dovedností přitom není součástí samotného jazykového kurzu. Nejsou-li tyto dovednosti dostatečně rozvinuty, pak je zapotřebí předběžné výuky a procvičování, v závislosti na metodách výuky převažujících v daném kurzu pro ZP studenty.

V případě, že ZP osoba se chce účastnit kurzu, v němž se používají texty v Braillově písmu, musí umět v tomto písmu velmi dobře číst. Není-li tomu tak, je prakticky nemožné doplnit si tuto dovednost v přijatelné době před začátkem kurzu. Navíc, čas potřebný na osvojení si této dovednosti je značný a nejvyšší dosažitelná rychlost čtení závisí na věku a individuálních vlastnostech každého jednotlivce. V takových případech je lepší upřednostnit orální výuku s použitím zvukových nahrávek a/nebo metody výuky využívající počítače před dlouhotrvající výukou a nácvikem Braillova písma, kdy jsou výhledy na dosažení potřebné rychlosti čtení nejisté. Je-li kurz založen na využívání dostupných elektronických výukových materiálů a na komunikaci podporované použitím počítače, jsou zapotřebí velmi dobré schopnosti práce s počítačem, včetně znalosti příslušných kompenzačních pomůcek. Není-li tomu tak, i v tomto případě je nutný předběžný nácvik. Osvojení si práce s počítačem s využitím kompenzačních pomůcek zpravidla netrvá tak dlouho jako u Braillova písma, několik týdnů je dostatečná doba. Tento typ nácviku by proto neměl představovat podstatnější překážku pro samotnou jazykovou výuku.

Úspěšnou účast na jazykových kurzech mohou pochopitelně podporovat i další sociálně-rehabilitační dovednosti jako je schopnost samostatného pohybu a prostorové orientace, denní praktické činnosti, a sociálně komunikační dovednosti. Ty všechny podporují soběstačnost ZP osob v novém a neznámém prostředí a přispívají k jejich zapojení do skupin lidí bez zrakového postižení. Je pravděpodobné, že dospělá ZP osoba nezačne s kurzem cizího jazyka jako s první aktivitou po ztrátě zraku. Před přihlášením se do jazykového kurzu s velkou pravděpodobností některé z výše uvedených nácvikových aktivit již absolvovala. V každém případě je velmi vhodné předem konzultovat náležitosti a požadavky kurzu a používané metody výuky, a s poskytovatelem kurzu předem prodiskutovat potřebný předběžný nácvik a výuku, stejně jako nabídku institucí specializujících se na sociální rehabilitaci ZP osob.

Získávání nových dovedností učitelů jazyků

V souvislosti s výše popsány potřebami ZP studentů je zapotřebí získat a rozvíjet tyto nové znalosti dovednosti:

- povědomí o tom, co obnáší zrakové postižení
- specifický přístup k výuce
- osvojení si práce se speciálními výukovými materiály
- vhodná organizace výuky

Posilování povědomí o zrakovém postižení mezi pracovníky vysokých škol a výukových center

Všichni učitelé bez speciální přípravy jsou povinni pracovat i s dospělými ZP studenty. Měli by proto usilovat o zlepšování svých znalostí v tomto směru pomocí speciálního výcviku, který by měl zahrnovat:

- základní informace a údaje o ztrátě zraku
- psychologické důsledky zrakového postižení, jejichž znalost výrazně zlepšuje interakci mezi učitelem a žákem
- zapojení více smyslů do výuky: zrak není jediným druhem vnímání ani při výuce zrakově

- nepostižených studentů (audio, text, kinestetika, hmat).
- informace o pomůckách a programech, které nevidomí a slabozrací používají ke čtení.
- informace o jednotlivých formátech. O které se jedná?
- organizační pokyny k rozšiřování informací v uvedených formátech.
- vytváření informačních balíčků a příruček.
- zdroje dalších informací, tj. organizace věnující se lidem se zrakovým postižením; výzkumná a vzdělávací střediska, která poskytují materiály k výuce v přístupných formátech (zvětšený tisk, Braillovo písmo, DAISY⁸, reliéfní znázornění, audio, modely aj.)

Rozvíjení specifických přístupů k výuce

Pokud jde o specifický přístup k výuce, můžeme rozlišit dva základní směry:

- úprava běžných výukových metod zohledněním specifických potřeb ZP studentů
- zavádění nových způsobů výuky, jako např. metoda Realia

Běžně rozšířené metody jazykové výuky je možné zdokonalit uplatněním řady jednotlivých zlepšení, které lze jednoduše zahrnout do každodenní praxe učitelů, jakmile si budou dostatečně vědomi specifických nároků a povinností plynoucích z práce se ZP studenty. Doporučení pro učitele se týkají následujících oblastí:

- Používání **tabule**: opakovat, co je napsáno na tabuli, zřetelně **hláskovat** obtížná nebo nová slova, tak aby si je nevidomí studenti mohli zaznamenat. Neuvádět příliš mnoho slov najednou, používat dostatečně **velký, úhledný rukopis**, který je pro ZP studenty snadno čitelný.
- Ukazování **obrázků**: nejprve podat jednoduchý a výstižný slovní popis, pak jej doplnit detailnějšími informacemi. Pro studenty se zbytky zraku používat obrázky s kontrastními barvami ve zvětšeném tisku. Při popisu obrázků být co nejkonkrétnější, vyhýbat se obrátům jako „tady“, „tam“, „tenhle“ apod., které neumožňují odpovídající představu.
- **Slovní komunikace**: oslovovat studenty vždy jménem, jasně vysvětlit pořadí, poskytovat dostatečnou slovní zpětnou vazbu.
Někteří ZP studenti mohou mít potíže s běžnými způsoby spolupráce při hodině. Práce ve dvojici musí být dostatečně vysvětlena, aby tito studenti nebyli nejistí.
- **Ujistit se, že ZP studenti vědí o tom, že vstupujete to učebny nebo ji opouštíte**. Používat přirozený jazyk, včetně obrátů vztahujících se ke zrakovému vnímání – ZP studenti jsou na to zvyklí. Vyhýbat se verbalismu: některá slova a obraty nejsou samy o sobě zřejmé a je třeba je lépe vysvětlit (za pomoci odkazu k jiným smyslům).
- **Rozmístění studentů v učebně**: zeptat se studentů, kde chtějí sedět, vzhledem k jejich zrakovým nebo pohybovým a orientačním potřebám (přirozené světlo, blízkost dveří pro snadnější příchod a odchod, blízkost el. zásuvky v případě že používají počítač). Dospělí ZP studenti znají své schopnosti a omezení, nebojte se jich zeptat, co potřebují.
- **Přizpůsobení používaných pomůcek**: stávající materiál by měl být upraven do přístupné podoby, se zvláštním důrazem na využívání více smyslů.

Vizuální pomůcky (pro slabozraké studenty)

Obrázky v učebnicích a fotografie se mohou používat a neměly by být automaticky vyřazovány. Pro studenty se zbytky zraku však musí být speciálně upraveny: **bez přílišného množství detailů** a v jasných a kontrastních barvách. Obrázky ve formátu A3 nejsou pro studenty se zbytky zraku vhodné k rychlému prohlížení a snadné manipulaci. Přednost dáváme formátu A4 s jasnými konturami a kontrastními barvami. Černobílé xerokopie jsou obvykle příliš nekvalitní. Studenti se zbytky zraku mohou jako doplněk zrakového vnímání používat Braillovo písmo. Ne všichni čtenáři

⁸ DAISY (Digital Audio-based Information System) je hardwarový a softwarový systém pro nahrávání, uchovávání, přenos a čtení audioknih. Pro další informace: <http://www.daisy.org/>

Braillova písmena jsou nevidomí a při výuce je možné používat obrázky.

Texty psané na počítači: pro některé ZP čtenáře je důležité zvolit správné řádkování (1,5 nebo 2). Důležitá je také velikost písma, v průměru nejčastěji 14 nebo 16. Velikost písma závisí na zrakových potřebách studenta. Není vždy nutné používat tučné písmo.

Nevidomým studentům mohou být obrázky **popisány** vidící osobou (za pomoci vhodně zvolených otázek), fotografie může být nahrazena krátkým, výstižným a konkrétním **popiskem**.

Text

Textové dokumenty pro ZP studenty mohou být ve formátech .doc, .txt, .rtf nebo .html. Texty by měly být přehledně upraveny, s velikostí a typem písma uzpůsobenými potřebám jednotlivých studentů; taková příprava dokumentů je nepochybně poměrně náročná. Barva písma nemusí být nutně vždy černá, různé barvy se dají použít na odlišení úrovní textu nebo ve výčtech aj. Z typů písma jsou u studentů v oblibě mj. Arial, Times New Roman nebo Taoma. Různé barvy a velikost písma pomáhají ZP studentům v orientaci na stránce – ne všichni zrakově postižení však barvy rozeznávají

Jsou-li otázky vztahující se k textu, měly by být očíslovány, a pokud možno na zvláštním řádku.

- **Slovníček:** Seznamy slovíček by měly být přehledně uspořádány buď v pořadí, v jakém se slova objevují v textu, nebo v abecedním pořádku, struktura slovníčku přitom závisí na textu, k němuž patří (ne/přítomnost citátů nebo příkladů užití). Několik kratších seznamů poslouží lépe než jeden dlouhý, a zamezuje rychlé únavě očí. Pro uživatele Braillova písma pomlčka před každým novým slovem na začátku řádku usnadňuje čtení (každé slovíčko musí být snadno rozeznatelné od ostatních).
- **Cvičení:** Pro začátečníky by měla být krátká. Pokud cvičení spočívá v přiřazování slov nebo významů, řazení ve sloupcích by pro usnadnění mělo být nahrazeno dvěma výčty, jedním podle čísel a druhým podle písmen. Mezery by měly být očíslovány, tak aby studenti mohli používat tato čísla k rozeznání mezer na stránce: to platí zejména u uživatelů Braillova písma, kteří nemohou v předtištěném textu vpisovat do mezer. Přílišné množství volných řádků v textu psaném Braillovým písmem nemá informační hodnotu. Příliš volných řádků najednou čtení neusnadňuje a naopak působí v textu rušivě.

– *Audio*

Sluch ZP osob není lepší než u vidících. Celkově jsou však zvyklí používat slovní informace více a efektivněji. I oni musejí své sluchové schopnosti rozvíjet, a proto musejí být používané **audio zdroje a materiály** dostatečně **kvalitní** a jejich obsah srozumitelný. **Zvukové klíče** (tj. zřetelné a dobře rozeznatelné zvuky) pomohou lépe porozumět neznámým slovům a rozvíjet sluchové schopnosti, bez využití obrazového materiálu.

Někdy se ukáže jako nezbytné zařadit jistou formu cvičení před samotným poslechem (např. krátká poslechová cvičení).

Souběžný poslech, čtení a zapisování v Braillově písmu může být obtížné či dokonce nemožné pro méně zkušené nebo pomalejší čtenáře.

– *Kinestetika*

Používejte řeč těla, vyjadřujte význam pomocí gest, např. místní předložky se dají vyjádřit pohyby rukou. Takový „akční“ způsob výuky je někdy dobrou volbou.

- **Používání reálných předmětů v jazykové výuce:** V jazykový výuce mohou být reálné předměty (reálie – REALIA) používány pro prohloubení porozumění jiným kulturám a reálným životním situacím. Jejich využívání by však mělo být pouze příležitostné, jako prostředků k představení konkrétních skutečností, základních gramatických pojmů nebo jako „nápovědy“ během konverzačních cvičení.

Učitelé cizích jazyků často používají REALIA při výuce začátečníků, aby posílili slovy mezi slovy a pojmenovávanými předměty. Častěji však přitom využívají obrazové zdroje (větší výběr, méně časově náročné).

Při výuce ZP studentů jsou reálné předměty vhodnější než jejich vizuální nebo reliéfní (hmatové) znázornění (dokonce i u pokročilých studentů). Navíc tato výuková metoda vyžaduje minimální technické vybavení a je vhodná pro ZP studenty na začátečnické úrovni studia cizího jazyka, kteří nejsou počítačově gramotní. Ne všechny učebny jsou navíc vybaveny počítači. Jednoduché metody a pomůcky jsou často nezbytné a velmi efektivní na začátku jazykové výuky. Různé předměty a kusy nábytku jsou většinou v učebnách k dispozici, pokud ne, dají se přinést nebo uskladnit pro opakované použití. Jejich výběr však musí sledovat určité specifické výukové cíle:

Fyzické vlastnosti reálných předmětů:

- Poměrně malé, snadno se s nimi manipuluje
- Známé, dobře rozpoznatelné
- Výrazné barvy (použití zbytků zraku u některých ZP studentů), pokud možno členitý povrch
- Vydávající charakteristický zvuk (skleněné předměty, mince, klíče)
- Různé tvary a velikosti

Obsah krabice na pomůcky:

- Klíče, cizí mince, knihy, psací pera, jednotlivé druhy ovoce (z plastiku nebo plsti), pohlednice (malé, velké, s vyobrazením známých osobností nebo míst), sklenice a nádoby (ze skla nebo plastu), hodinky, malé krabičky, obálky (bílé a hnědé), dětská zvířátka (látková, plastická), malé části oblečení aj.
- Tyto předměty mohou být využity v různých výukových situacích a s různým záměrem, a studenti se s nimi rychle obeznámí.

Cíle výuky s pomocí reálných objektů:

- Představit a procvičovat základní lexikální a gramatické jevy v cílovém jazyce – není potřeba vždy začít překladem (konkrétní jazyk)
- Rozvíjet poslechové a konverzační dovednosti
- Konkrétní gramatické pojmy vztahující se k okolnímu prostředí: stupňování, číslovky, členy, umístění adjektiv, místní předložky aj.
- Funkce: rozkazování, informování, otázky, srovnávání, umístění objektů aj.
- Rozvíjení komunikačních dovedností (konverzace ve dvojici)

Dokonce i u pokročilých studentů může používání reálných předmětů nebo přímé odkazování k okolnímu prostředí zvýšit jejich pozornost, zájem (rozměr zábavy) a povzbudit představivost. Konečně, s pomocí reálných předmětů může učitel při výkladu nových slovíček a gramatických jevů učit snadněji a delší dobu, a pozornost ZP studentů je možné upoutat na delší čas.

Nezbytné předpoklady:

- Používání reálných předmětů vyžaduje fyzický kontakt a specifickou verbální komunikaci mezi učitelem a ZP studenty (manipulace s předměty, jejich podávání studentům). Nevidomí studenti musejí být předem informováni.
- Někteří studenti mohou mít potíže s rozeznáním některých předmětů hmatem.
- Je třeba poskytnout studentům dostatečný čas a povzbuzení.

Popis obrázku: Krabice na pomůcky, soubor známých předmětů používaných v hodinách „Angličtiny pro začátečníky“ pro dospělé ZP.

Osvojení si specifických pomůcek a materiálu

Učitelé jazyků by měli být schopni přizpůsobit textový materiál a uspořádání třídy individuálním zrakovým potřebám studentů, poskytnout informace a podklady k výuce ve formátech přístupných ZP studentům (zvětšený tisk, Braillovo písmo, reliéfní znázornění, zvukové nahrávky, modely, elektronické dokumenty aj.).

Evropská unie nevidomých a její členské organizace vydaly „Směrnice pro zpřístupňování informací“, kde jsou vyjmenovány příklady dobré praxe.

Za dobrou praxi je považováno:

Tištěné informace

Dobrá čitelnost tištěného textu pomáhá všem čtenářům. Nejen nevidomí a slabozrací mají potíže se čtením špatně graficky provedené publikace. Zřetelný tisk je přínosem pro všechny. Rozšiřování informací čitelným tiskem přitom není obtížné ani nákladné.

- **Velikost tisku:** EBU doporučuje pro standardní tištěné dokumenty minimální velikost písma 12.
- **Barva a kontrast:** Dostatečný kontrast mezi písmem a pozadím je klíčovým faktorem pro čitelnost textu. Čím větší je kontrast, tím čitelnější je text. Velikost a tloušťka použitého typu písma ovlivňují míru kontrastu. Nejlepšího kontrastu se dosahuje užitím černého písma na bílém podkladu.
- **Typ písma:** Nedoporučuje se používat kurzívu, písmo napodobující rukopis nebo ozdobné typy písma. Nejlépe poslouží běžný typ sans-serif, např. Arial nebo Helvetica.
- **Formátování a celkové uspořádání textu:**
 - Je vhodné používat odsazení na levém okraji textu a dbát na stejné mezery mezi slovy, a také na volné řádky mezi odstavci.
 - Pro plynulý text není vhodné používat velká písmena. Důležité informace, jako jsou nadpisy, jména a telefonní čísla, by měly být dobře viditelném místě a tučným tiskem.
- **Papír:** Používá se papír odpovídající kvality, který není příliš lesklý a tisk neprosvítá na opačné straně.

Informace v elektronické podobě

USB jednotky a jiná média

Informace v elektronickém formátu, tj. ve formě přístupného elektronického dokumentu na USB jednotce, může být formátem upřednostňovaným nevidomými a slabozrakými s přístupem k počítači, kteří používají řečové syntezátory, klávesnice pro Braillovo písmo, monitory pro zvětšený tisk a jiné technické novinky zlepšující přístup k informacím. Všechny elektronické informace by měly být dostupné v textovém formátu, přístupném pro všechny typy textových editorů. U informací na USB jednotkách by dokument měl být obsažen ve více než jednom formátu (např. Word a Text), aby bylo zajištěno, že bude čitelný pro nevidomé a slabozraké uživatele. Formát PDF je také použitelný, pokud při jeho vytváření máme na paměti kritéria přístupnosti. Slovníky na CD-ROM by měly být také přístupné.⁹

Webové stránky

Vzestup internetu jako média znamená pro mnoho nevidomých a slabozrakých možnost přístupu k informacím (zejména se to týká on-line slovníků), které jim dříve byly ve formě mluveného slova nebo textů psaných v Braillově písmu nedostupné. I některé informace prezentované na internetových stránkách však nevidomí a slabozrací nemohou přečíst. Kvalitní hlasové syntezátory by měly být dostupné ve všech jazycích EU, a všechny internetové stránky by se měly řídit pokyny

⁹ Vydavatelé slovníků naneštěstí dostatečně nedbají na to, aby jejich produkty byly přístupné. Před koupí takového slovníku by si ZP čtenář měl domluvit s prodejcem možnost vyzkoušet přístupnost slovníku.

Iniciativy pro přístupnost informací na internetu (Web Accessibility Initiative – WAI).¹⁰

Alternativní formáty

Zvětšený tisk

Zvětšený tisk znamená ve velikosti větší než „standardní“. Pro dokumenty ve zvětšeném tisku by měla být používána minimálně velikost písma 16, pro některé nevidomé a slabozraké může být potřeba až velikost 20.

S dnešní dobou je většina textových dokumentů zpracovávána v textových editorech, a je proto možné vytisknout potřebný počet kopií v požadované velikosti tisku pro všechny zájemce.

Doporučuje se také, aby byl zvětšený tisk používán pro potřeby seniorů, kteří mají často potíže se zrakem.

Ve zvětšeném tisku by měly být zpřístupněné i slovníky.

Braillovo písmo

Počet nevidomých a slabozrakých, kteří jsou schopni číst v Braillově písmu, není vysoký. U podstatné části ZP osob došlo ke ztrátě nebo zhoršení zraku v pozdějším období života. Je pro ně obtížnější osvojit si čtení Braillova písma jako praktický prostředek umožňující přístup k informacím. Braillovo písmo nicméně zůstává nezastupitelným médiem. Spočívá v rozeznávání reliéfních bodů pomocí hmatu. Jednoduché kombinace bodů odpovídají písmenům abecedy, interpunkčním znaménkům a běžným skupinám hlásek.

Do Braillova písma mohou být převedeny téměř jakékoli informace – od jízdního řádu autobusů po hudební skladby. K tisku textů v Braillově písmu doma je zapotřebí program na překlad do Braillova písma a braillová tiskárna. Program na převod do Brailly upravuje text do formátu, který může být zadán do braillové tiskárny. Je však k dispozici řada organizací poskytujících tisk v Braillově písmu.

Mluvené audio nahrávky

Nahrávky mluveného slova jsou velmi efektivní prostředek komunikace. Jsou také ideální pro lidi s poruchami učení, nízkou úrovní gramotnosti nebo s postižením horních končetin.

Pro domácí nahrávání a kopírování mohou být využity běžné přehrávače a mikrofony. Vyplatí se však využít služby organizací zabývajících se přepisem dat do zvukové podoby, je-li potřeba nahrávat velké množství kopií, velmi dlouhé dokumenty, komplexní informační soubory. Takové specializované organizace také dokáží zaručit po všech stránkách profesionální kvalitu nahrávky.

Audioknihy a elektronické knihy

Audioknihy jsou knihy namluvené na magnetofonových kazetách nebo CD. Mnoho elektronických knih je rovněž považováno za elektronické knihy. Elektronické knihy musejí splňovat jisté komerční standardy. Mělo by být možné používat je společně s technologiemi a programy vyvinutými speciálně pro potřeby nevidomých a slabozrakých, jako jsou DAISY přehrávače, a také s běžně dostupnou technikou.

Služby poskytující přepis

Pro mnoho organizací je pohodlnější a méně nákladné využívat služeb externí společnosti zabývajících se přepisem. Národní organizace poskytují další informace o společnostech zajišťujících

¹⁰ Viz <http://www.w3.org/WAI/guid-tech.html>

přepis do Braillova písma a pořizování nahrávek mluveného slova.

Organizace výuky

Výuka ve skupině vs. e-learning

Pro vyučování jazyků může být využívána jak metoda výuky ve skupině, tak kurzy formou e-learningu.

Pokud jde o skupinovou výuku, dospělým ZP studentům se nabízejí tři základní možnosti: běžné jazykové kurzy, speciální kurzy poskytované institucemi zabývajícími se ZP osobami, a individuální výuka. Každá z nich má své přednosti i nevýhody. ZP student si z nich vybere takovou, která nejlépe vyhovuje jeho/jejím osobním potřebám. Pokud ke ztrátě zraku došlo před krátkou dobou, může být méně stresující navštěvovat kurz výhradně pro zrakově postižené.

Výuka ve skupině v učebně je vhodná pro studenty, kteří nemají problémy s prací ve skupině a jsou schopni za výukou dojíždět. Materiály k výuce mohou být rozmanité a připravované dopředu, studenti jsou nicméně vázáni časovým rozvrhem výuky.

Jazykové školy nabízejí širokou škálu kombinací způsobů výuky – pouze internetovou, nebo částečně s využitím internetu a částečně ve formě individuální výuky na místě. V současnosti je však naprostá většina takových kurzů založena na vizuálních formách výuky a tedy pro lidi se zrakovým postižením zcela nevhodná.

E-learning je nová, rychle se rozvíjející forma jazykové výuky. Je také velice dobře dostupná, protože nevyžaduje cestování a je jednodušší přizpůsobit čas výuky specifickým potřebám studenta. Hlavním problémem e-learningu je skutečnost, že existuje jen několik systémů elektronické výuky s různým stupněm přístupnosti pro nevidomé a slabozraké, dokonce i s využitím kompenzačních technologií. Obsah výuky je přitom často založen více na grafické stránce než na samotném textu. Studenti proto musejí být dostatečně technicky zdatní, aby byli schopni popsat případné problémy. Je rovněž třeba pečlivě si vybrat vhodný kurz. V současnosti jsou partnerské organizace obeznámeny pouze s jednou vhodnou jazykovou školou formou e-learningu zahrnující on-line jazykové kurzy vytvořené v rámci projektu Eurochance II spolufinancovaného evropským programem Leonardo Da Vinci. V rámci tohoto projektu byl vytvořen systém e-learningu a elektronické jazykové učebnice týkající se určitých profesních skupin pro angličtinu, němčinu, španělštinu a italštinu, plně přístupné pro nevidomé a slabozraké studenty. Cílem projektu bylo zlepšení zaměstnatelnosti, rozšíření výběru pracovních míst a podpora kariérního růstu lidí se zrakovým postižením formou kurzů rozvíjejících jazykové schopnosti potřebné v mnoha profesích. Zároveň poskytuje nové pracovní příležitosti (tutoři on-line jazykové výuky) pro pracovníky věnující se lidem se zrakovým postižením. Poskytované jazykové kurzy jsou dostupné i v jiných národních jazycích. V současnosti mohou být používány studenty hovořícími česky, anglicky, německy, italsky, norský, slovensky, španělsky, maďarsky, polsky, portugalsky, francouzsky, rumunsky a turecky. Internetové stránky projektu: <http://eurochance2.brailcom.org>. Výsledky projektu jsou zpřístupněny na stránkách: <http://www.langschool.eu>.

Skupinová výuka

Složení tříd

Skupiny složené z vidících, nevidomých a slabozrakých studentů nejsou problémem, respektuje-li učitel individuální potřeby každého studenta a je-li si vědom obtíží a odlišností (čas na přípravu, rychlost přijímání informací, představitivost, samostatnost, technická zdatnost).

Nejdůležitější je dobře studenty znát a vhodně **strukturovat** a přizpůsobovat zadávané úkoly a používané přístupy. Když např. učitel chce ukázat studentům mapu, pro nevidomé dobře poslouží reliéfní (embosované) mapy. Pokud jde o slabozraké studenty, používající zvětšený tisk, učitel by

měl všem těmto studentům poskytnout materiály v odpovídající velikosti písma. Studenti ve smíšených skupinách by si měli navzájem pomáhat a doplňovat se (například při popisu obrázku).

Velikost skupiny

Jak ukazují níže uvedené zkušenosti z jednotlivých zemí, při stanovení počtu ZP studentů ve skupině by měly být zohledněny specifické potřeby jednotlivých studentů. Počet také závisí na uspořádání prostoru (speciální nebo běžná učebna).

Nedávné zkušenosti slovenských učitelů prokázaly, že je efektivnější vyučovat v malých skupinách studentů (buď smíšených nebo složených jen z osob s postižením) nebo ve speciálních kurzech určených výhradně pro postižené. Tak může být nejlépe uplatněn individuální přístup ke každému studentovi. V ideálním případě by ve třídě nemělo být víc než pět studentů, větší počet s sebou přináší více situací, které je třeba během hodiny řešit.

V ČR zkušenosti 21 učitelů, kteří vyučovali postižené dospělé studenty, ukázaly jako vhodnější výuku individuální nebo ve velmi malých skupinách, pokud možno složených ze studentů se ZP i bez.

Uspořádání třídy

Rozesazení studentů: rozmístění židlí do tvaru podkovy je vhodné, protože usnadňuje ZP studentům orientaci a umožňuje lépe se soustředit na hlas učitele, který musí být základním zvukem, k němuž upínají pozornost.

Výukové pomůcky (včetně času pro přípravu a distribuce materiálů ZP studentům)

Umístění pomůcek pro výuku (např. slovníků) musí být jasně dané, dobře přístupné a neměnné, tak aby k nim dospělí ZP studenti měli snadný přístup. Učitelé, kteří se chystají vyučovat dospělé ZP studenty, si musejí vyhradit dostatečný čas na přípravu materiálů (buď samostatně nebo s využitím služeb specializované instituce).

Čas na čtení

Čtenáři Braillova písma a zvětšených textů často potřebují víc času na to, aby se dostatečně seznámili s novými informacemi v textech a hand-outech. Je potřeba dostatečný čas a instrukce k uspořádání textu. Písemné materiály je třeba poskytnout v dostatečném předstihu před výukou.

Časový plán výuky

Vzhledem k tomu, že koncentrace na výuku vyžaduje od mnohých studentů vyšší úsilí, může se dostavit zraková a psychická únava (jak u počítače, tak při výuce ve skupině). Je potřeba vhodně **zvolit délku** výukových aktivit.

Závěr

Grundtvig partnerský program ve vzdělávání „Pedagogika a jazyková výuka pro dospělé nevidomé a slabozraké v Evropě“ umožnil partnerským organizacím – EBU, POB, SONS a UNSS – spolupráci v oblasti zlepšování dostupnosti výuky cizích jazyků pro dospělé ZP studenty.

Výzkumy a výměny informací mezi partnerskými organizacemi ukazují, že navzdory ustanovením mezinárodních úmluv jsou podmínky v národních vzdělávacích zařízeních ohledně specifických potřeb ZP studentů stále nevyhovující.

Směrnice pro usnadnění přístupu dospělých ZP k jazykové výuce však existují a jsou široce propagovány organizacemi zaměřujícími se na sociální a pracovní začlenění ZP osob. Tyto směrnice jsou založeny na operační strategii pro univerzity a výuková centra, jejímiž

základními body jsou:

- Zvyšování povědomí o ZP a speciální příprava učitelů jazyků: v současnosti nejsou informace o ZP – ani o jiných typech postižení – součástí jejich standardního studia. Proto se cítí bezradní, jsou-li konfrontováni se situací, kdy mají vyučovat žáky se ZP;
- Používání kompenzačních pomůcek a přístupných technologií a formátů, usnadňujících výuku pro ZP studenty. Běžné vzdělávací instituce je využívají v nedostatečné míře;
- Rozvoj speciální práce se skupinou, včetně používání alternativních čtecích zařízení: metody jako Realia umožňují zapojit hmat a sluch a tím přispívají k lepší tvorbě a zapamatování pojmů;
- Rozšiřování existujících e-learningových materiálů a vytváření nových. E-learning je zvláště slibnou metodou, jak ukázal projekt „Eurochance“ programu Leonardo Da Vinci. Pomáhá totiž řešit problémy se samostatným pohybem a prostorovou orientací, jimž ZP studenti často čelí.

Informační a počítačové technologie v současnosti nabízejí širokou škálu možností pro výuku jazyků; existují však i jiné zajímavé způsoby výuky pro ZP osoby, jako např. vyučování s pomocí Skype; individuální výuka částečně vedená po internetu, kdy studenti mohou řešit gramatická cvičení na svých počítačích a výsledky posílat e-mailem; cvičení ve výslovnosti a konverzace aj. Rozvoj e-learningových metod by však měl být doprovázen individuálním přístupem, aby se studenti v průběhu výuky necítili osamoceni.

Partnerské organizace provedly srovnání a analýzu aktuální situace na Kypru, ve Francii, ČR a SR ve výuce cizích jazyků pro dospělé, a ukázaly na příklady dobré praxe, které je třeba rozšiřovat a rozvíjet. Partnerské organizace budou využívat dosažených výsledků jako základu pro další rozvíjení inovačních přístupů, technik a materiálů popsanych v rámci Grundtvig partnerského programu ve vzdělávání „Pedagogika a jazyková výuka pro dospělé nevidomé a slabozraké v Evropě“.